

ARTICULUS V.

DE CONCLUSIONE ET DE PRAECOGNITIS.

QUAESTIO DETERMINATUR. Cum demonstratio sit syllogismus faciens scire, et scientia habitualis dicatur habitus conclusionum, scientia vero actualis sit cognitio conclusionis causata ex praemissis, patet omnino esse veram doctrinam Aristotelis qui decernit in cognitione praemissarum partim contineri, partim non includi cognitionem conclusionis. Philosophus quippe docet, principia non actu, sed virtute continere conclusionem, et sic occurrit duplici oppositoque errori tum eorum, qui affirmabant principia actu continere conclusionem, tum eorum, qui censebant neque actu, neque potentia conclusionem in praemissis includi, et sic utrinque negabant scientiam. Si enim principia actu continerent conclusionem, tunc non causarent conclusionem, cum id quod est actu, non causetur; vicissim si neque virtute et potentia illam includerent, tunc conclusio non posset cognosci per praemissas, nam praemissae impares essent ad illam efficiendam; effectus quippe debet virtute praecontineri in causa. Quocirca merito Aristoteles orditur suum de demonstratione tractatum, iniquens: « Omnis doctrina et omnis disciplina discursiva fit ex praesistenti cognitione » (1). Cum enim discursus in inquirenda veritate versetur, procedere debet ex aliqua praesupposita cognitione in qua veritas, quae inquiritur, quodammodo cognoscatur; nam intellectus ad inquirendum impellitur a voluntate, et voluntas nequit ferri in id quod penitus ignorat. Exinde patescit fallacia illius argumenti quo Meno apud Platonem inquisitionem omnem insectabatur iniquens: Quod quaeris cognoscere, vel scis, vel nescis. Si scis, frustra quaeris. Si nescis, etiam dum invenis non agnosces (2). Cui cavillationi respondetur, neque penitus cognosci, neque penitus ignorari id quod quaeritur, sed cognosci confuse, indistincte et in generali; ignorari autem actu, distincte, et in particulari, et sic mens per discursum ex generali cognitione alicuius rei, quam in principiis antecapiebat, ad particularem et definitam eiusdem rei cognitionem graditur.

Quid praecognita seu praenotiones? Ea quae ante questionis solutionem, et ut demonstratio institui possit, cognoscenda necessario sunt, vocantur a Doctoribus Scholasticis praecognita seu praenotiones. Haec autem praecognita tria esse Scholastici post Aristotelem tuiti sunt, nimirum *subiectum* de quo quaeritur scientia; *praedicatum* seu *proprietas*, vel propria passio quam invenire desideramus: demum

(1) 1. *Poster. Analyt. text. 1.*(2) Cf. S. THOM. *Poster. Analyt. lib. I, lect. 3.*

principia seu medium quo cognoscimus, an proprietas insit necne subiecto, et inferimus conclusionem. Et revera in qualibet scientia tria potissimum veniunt considerata: 1) genus rei circa quam versatur, et dicitur *subiectum* scientiae: ut numerus relate ad arithmetica; 2) genus proprietatum de quibus scientia inquirat, an insint subiecto; ut proprietates trianguli ceterarumque figurarum in geometria; 3) demum principia quibus propriae passiones inesse subiecto cognoscimus. Cum autem de qualibet re cognoscere possimus et *quid sit*, et *quod sit*, sequens propositio dabit quid de tribus superius memoratis praecognoscere debeamus.

PROPOSITIO.

Ut possimus inquirere de aliqua veritate, idest ut conclusio rite causari valeat per demonstrationem, debet praecognosci de subiecto quod est et quid est: de praedicato quid est seu quid nomen significat; de praemissis quod sunt.

Prob. 1.^a pars. Nisi enim de subiecto scientiae praecognosceremus *quod est*, vel in ordine reali, vel saltem in ordine possibili entis, nullus esset inquisitioni locus, ideoque scientiae; quia de non ente non quaeritur scientia: simili modo non potest nobis constare aliquid esse, nisi prius intelligatur quid significetur per nomen. Ergo ut institui possit scientifica inquisitio, necesse est praecognoscere tum *quod est*, tum *quid est* subiectum, definitione nominali; non autem definitione reali, nam *quid rei* seu definitio realis est medium et causa cognitionis seu scientiae, non vero subiectum.

Prob. 2.^a pars. De proprietate seu de praedicato oportet praecognoscere *quid est*, definitione nominali; nam qui nominis significationem ignorat, nullam investigationem aggredi potest; nec inquirere potest, an aliqua proprietas insit subiecto, nisi vocabulum intelligat. Quod autem non debeat praecognosci de praedicato *quod est*, patet eo quod praecise quaeritur an praedicatum insit subiecto, et ad hoc ordinatur demonstratio, ut patefaciat praedicatum inesse vel non inesse subiecto.

Prob. 3.^a pars, nimirum de praemissis praecognoscere oportet *quod sint*. Et primo quidem de principiis oportet cognoscere *quod sunt*, idest quia vera sunt, cum propositionem esse, et veram esse idem sonet. Demonstratio quippe institui nequit, nisi prius in promptu sint aliqua principia per se nota et certa. Ergo praecognoscendum est praemissas seu principia esse vera. Quod autem non debeat de ipsis praecognosci *quid sint* definitione reali, non minus perspicuum est, si animadvertatur definitionem non dari de complexis, sed de terminis simplicibus, cum definitio pertineat ad primam operationem intellectus.

Verum ad praevendendas aequivocationes adnotandum, principia posse sumi bifariam; si enim considerantur extra demonstrationem, de ipsis ante demonstrationem cognoscimus quia vera sunt; de eorum autem terminis cognoscimus etiam quidditatem, nempe quid sunt; nam, intellectis terminis, cognoscimus praedicatum esse de essentia subiecti. Cum autem sumuntur in ipsa demonstratione, ut veritates causantes cognitionem conclusionis, cognoscimus tum ipsa esse vera, tum causare conclusionem per medium, nempe per definitionem realem subiecti, ideoque cognoscimus ea esse vera, nempe quod sunt, et cognoscimus quid est subiectum, cum medium demonstrationis sit quidditas seu definitio subiecti. Ergo aliud est quaerere de praecognitis necessariis extra demonstrationem ad hoc ut institui possit inquisitio; aliud de iis quae in ipsa demonstratione perficienda praecognoscenda sunt, ut effici possit conclusio. Aristoteles hic sumit praecognita in primo sensu, et docet esse tria; duo ex parte quaestionis, unum ex parte propositionum. Ex parte quaestionis e. g., an animus sit immortalis, invenitur praedicatum, quod Latini *passionem*, Graeci *quaesitum* seu *interrogatum* dicunt, quod de alia parte demonstrandum proponitur, quam Latini *subiectum*, Graeci *datum* vocant; ex parte propositionum inveniuntur principia (1).

Doctrinam de praecognitis et de praenotionibus sic dilucide perstringit S. Thomas: « Sciendum est quod id, cuius scientia per demonstrationem quaeritur, est conclusio aliqua in qua propria passio de aliquo subiecto praedicatur; quae quidem conclusio infertur ex aliquibus principiis. Et quia cognitio simplicium praecedit cognitionem compositorum, necesse est quod antequam habeatur cognitio conclusionis, cognoscatur aliquo modo subiectum et passio. Et similiter oportet, quod cognoscatur principium ex quo conclusio infertur, cum ex cognitione principii conclusio innotescat. Horum autem trium, scilicet principii, subiecti, et passionis, est duplex modus praecognitionis, scilicet quia est, et quid est. Ostensum autem est in septimo *Metaphysicae*, quod complexa non definiuntur. Hominis enim albi non est aliqua definitio, et multo minus enuntiationis alicuius. Unde cum principium sit enuntiatio quaedam, non potest de ipso praecognosci quid est, sed solum quia verum est. De passione autem potest quidem scribi quid est; quia, ut in eodem libro ostenditur, accidentia quodammodo definitionem habent. Passionis autem esse, et cuiuslibet accidentis est inesse subiecto, quod quidem in demonstratione concluditur. Non enim de passione praecognoscitur quia est, sed solum quid est. Subiectum autem definitionem habet, et eius esse a passione non dependet, sed suum esse proprium praecognoscitur ipsi esse

(1) *Poster. Analyt.* lib. I, cap. I; cf. S. THOM. et TOLETUM in hunc locum, et COSM. ALAM. *Log.* q. 21.

passionis in eo. Et ideo de subiecto oportet cognoscere et quid est, et quia est, praesertim cum ex definitione subiecti et passionis sumatur medium demonstrationis » (1).

DE DEMONSTRATIONE REVERSIVA. Doctrina syllogismi demonstrativi hactenus explicata fuit a nobis, et primo quidem egimus de natura demonstrationis, et de eius proprietatibus; deinde de eius causalitate et de medio quo suam exercet vim causandi relate ad conclusionem; et demum de iis quae necessario praecognoscenda sunt ad hoc ut de aliqua re scientiam quaeramus, et instituamus demonstrationem. Sic quantum instituti nostri ratio tulit, ea selegimus et explanavimus ex doctrina Aristotelis, quae necessaria nobis visa sunt si non ad plenam, saltem ad sufficientem de hac re notitiam capessendam. Verum enim antequam tractationem hanc claudamus non erit inutile aliquid de demonstratione *reversiva* seu melius de regressu demonstrativo carptim delibare, et explanare, an in probationibus quandoque utilis esse possit hic regressus ad aliquid de novo concludendum.

Quid regressus demonstrativus? Regressus dicitur syllogismus ille quo probamus conclusionem, per quam antea ipsis praemissas probaveramus; vel quo assumimus conclusionem ad praemissas probandas; ut si quis per interpositionem terrae probet eclipsim, per quam cognovimus ipsam interpositionem. Hic regressus dicitur syllogismus circularis.

Quandonam utilis regressus? Primo quidem negamus in perfecta demonstratione et in eodem genere causae fieri posse demonstrationem circularem; et huc facit argumentum Aristotelis ductum ex eo quod cum perfecta demonstratio sit ex simpliciter notioribus et prioribus, idem non potest esse simul prius et posterius, notius et minus notum (2). Verum in diverso genere causae et in demonstratione minus perfecta cum procedimus ex notioribus non simpliciter, sed secundum nos, concedendum omnino est posse fieri regressum demonstrativum, et per talem demonstrationem nos aliquid de novo probare, et cognoscere. Hoc quippe patet tum auctoritate Aristotelis, qui hoc regressivo argumentandi genere usus est, tum ipsa ratione. Nam quandoque intellectus noster ex effectu nobis magis noto pervenit ad causae cognitionem consequendam, et postmodum penetrata per alias vias et melius cognita natura causae, regressit ex causa ad melius intimiusque naturam et proprietatem effectus cognoscendam: sic demonstrationem *quia* convertit in demonstrationem *propter quid*. Haec argumentandi ratio per regressum demonstrativum

(1) *Poster. Analyt.* lib. I, lect. 2.

(2) *Poster. Analyt.* lib. I, cap. III.

maxime locum habet in theologia naturali in qua per creaturas nobis magis notas probamus Deum esse, et postea habita per alias vias et per diversas considerationes aliquali cognitione Dei, rerum visibilium primi effectoris, ex causa argumentamur ad melius pleniusque cognoscendum effectum.

Quocirca paucis dici potest, regressum demonstrativum seu demonstrationem circularem tunc esse vitiosam, cum praecise ex conclusione, prout cognita est per praemissas, probantur praemissae; non esse tamen vitiosam, si conclusio, licet deducta ex praemissis, sed per aliam viam melius clariusque cognita, assumatur ad praemissas probandas ac declarandas; in hoc enim casu demonstratio *in orbem* esse potest recta et perquam utilis (1).

QUAESTIO VI.

De unitate et distinctione scientiarum, et de earum numero et ordine.

CONTINUATIO RERUM. Initio superioris quaestionis explicatae a nobis fuerunt variae significationes, quibus vox *scientia* usurpatur, et huius nominis pressa acceptio determinata, secundum quam sumitur ad denotandam notitiam sive actuaalem sive habituaalem, quae sit effectus demonstrationis. Determinato sensu vocis, ipsam scientiae realem definitionem prosequuti sumus, et sic explicavimus eius rationem ac naturam. Cum vero scientia de qua loquimur sit effectus simul et finis demonstrationis, ex effectu et fine quadantenus cognito accessimus ad patefaciendam naturam demonstrationis eiusque proprietates, et rationem causandi, et sic sufficientem de syllogismo scientifico tradidimus doctrinam, causamque scientiae effectricem late illustravimus. Nunc vero patefacta scientiae causa, quae est demonstratio, ad melius distinctiusque cognoscendum effectum demonstrationis, idest scientiam, in praesenti quaestione per quemdam regressum argumentando a causa iam explorata ad effectum, ex iis quae de syllogismo scientifico seu de demonstratione enodavimus, praecipuas proprietates ac dotes scientiae colligemus.

(1) S. THOM. *De coelo et mundo*, lib. II, lect. 16; et *In Boet. de Trin.* q. 5, a 1 ad 9; cf. TOLETUM, *Poster. Analyt.* lib. I, cap. III, q. 1.

ARTICULUS I.

DE SCIENTIARUM UNITATE ET DISTINCTIONE.

STATUS QUAESTIONIS. Cum de unitate et distinctione scientiarum disceptamus, non sumimus scientiam prout denotat aliquam conclusionem per demonstrationem deductam; sed prout significat complexum conclusionum, quae circa aliquod *subiectum* versantur, et sub principiis a quibus procedant, ad ordinem et unitatem exiguntur. Hoc in sensu, licet scientia per prius respiciat conclusiones certas, evidentes, et a priori demonstratas, a quibus speciem dignitatemque mutuatur; nihilominus secundario complectitur etiam conclusiones probabiles, vel a posteriori et certo effectas. Siquidem humana scientia imperfectionibus obnoxia interdum ab effectu nobis notiore nos ducit ad quamdam causae cognitionem; interdum ex principiis probabilibus generat in nobis aliquam opinionem, quae saepe viam parat ad certitudinem assequendam. Distinctio ergo, uti patet, repetenda est a primis conclusionibus quae scientiis dignitatem speciemque impertiunt.

Necessitas quaestionis. Certae et evidentes rerum cognitiones per causas necessarias, proprias, et immediatas sunt numero prope modum infinitae; sed multitudo sine ordine confusionem generat. Ad vitandum ergo hoc incommodum revocandae sunt conclusiones ad quemdam ordinem et unitatem, cum sapientis sit, ut docet Philosophus (1), omnia ordinare ad confusionem tollendam, idest multitudinem ad unitatem revocare, cum ordo nihil aliud sit nisi *habitus multitudinis ad unum*. Quocirca ut ordo clarescat in scientiis, omnes conclusiones revocandae sunt ad unam quamdam rationem, per quam aliqua scientia in se constituitur et ab aliis seiungitur ac discriminatur. Cum autem haec ratio possit multiplici ex fonte hauriri, hinc factum est, ut licet omnes sapientes ad unum concordēs fuerint in tribuendis scientiis ad quaedam determinata genera seu species; nihilominus in assignanda scientiarum partitione ac numero in diversas concesserint sententias. Sic celebris est partitio illa philosophiae ducta a Platone, recepta ab Aristotele, quam saepe commemorant Tullius et S. Augustinus, qua universa philosophandi ratio dividitur trifariam, nempe in philosophiam realem, rationalem, et moralem, secundum quod respicit obiecta cognita sub ratione entis, vel veri, vel boni.

Cum ergo divisio haec scientiarum non sit ab ipsa natura penitus determinata in se; sed solummodo fundamentaliter, quatenus in natura ipsa fundamentum reperiatur huius divisionis; consequens profecto est divisionem hanc esse partim naturalem, partim artificialem,

(1) 1 *Metaph.* cap. II, et S. THOM. in proem. 1 *Ethic.* et 1 *Metaph.*